

חטא אדם הראשון.

1

בהמשך לשבוע שעבר, בראשוני שנעיין השבוע בחטא אדם הראשון.

אני מביא כאן רוב כל פרק ב' של חלק ראשון של הספר - ברצוני שנקרא יחד את כולו.

איש מלומד הקשה עלי לפני שנים רבות קושיה מופלאה. ראוי להתבונן בקושיה זאת ובתשובה שהשבנו לפותרה. לפני שאמסור את הקושיה ואת פתרונה, אומר: כל המדבר עברית יודע שהשם אלהים משותף לאלוה, למלאכים ולמושלים מנהיגי המדינות. אונקלוס הגר, עליו השלום, הבהיר נכון מה שהבהיר - שבדבריו והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראשית ג', 5) הכוונה היא למשמעות האחרונה. הוא אומר: ותהו כרברביא

לאחר שהקדמנו ששם זה הוא משותף, נתחיל להביא את הקושיה. אמר המקשה: מפשוטו של מקרא נראה שהכוונה הראשונה היתה שהאדם יהיה כשאר בעלי-החיים בלי שכל ובלי מחשבה ולא יבחין בין טוב לרע; וכאשר המרה (את פי האל) גרם לו מריו בהכרח את השלמות הגדולה ביותר לאדם, והיא שתהיה לו הבחנה זאת המצויה בנו. הבחנה זאת היא הנכבדה מכל התכונות המצויות לנו ובעבורה אנו עצמים. ומפליא הוא שעונשו על מריו הוא שניתנה לו שלמות שלא היתה לו, והיא השכל. אין זה אלא כדברי האומר שאיש מן האנשים המרה (את פי האל) והפליג בפשעו ואז שינו צורתו, עשאוהו כוכב בשמים. זאת היתה כוונת הקושיה ומשמעותה, אף כי לא היתה מנוסחת כך.

שמע את תוכן תשובתנו. אמרנו: אתה, המעיין ברעיונות העולים ראשונים על דעתך, והחושב שאתה מבין ספר, שהוא הנחיה לראשונים ולאחרונים, בעוברך עליו באחת משעות הפנאי מן השתייה והמשגל כמי שעובר על ספר מספרי דברי-הימים או על שיר מן השירים - בדוק ביישוב הדעת והתבונן! הרי אין הדבר כמו שחשבת ברעיון שצץ ראשונה, אלא כמו שיתברר כאשר תתבונן בדברים אלה. כי השכל, שאותו השפיע אלהים על האדם - והיא שלמותו האחרונה - הוא אשר היה לאדם קודם מריו, ובגללו נאמר עליו שהוא בצלם אלהים ובדמותו. בגללו פנה אליו בדיבור וציווה אותו, כמה שאמר: ויצו ה' אלהים [על האדם] לאמר: מכל עץ הגן אכל תאכל. ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו... [בראשית ב', 16-17], ואין ציווי לבהמות ולא למי שאין לו שכל. בשכל הוא מבחין בין אמת ושקר, וזה, השכל, היה מצוי בו שלם וגמור. ואילו מגונה ויפה הם מן המפורסמות ולא מן המושכלות, שהרי אין אומרים "שמים כדוריים - יפה", ו"הארץ שטוחה - מגונה", אלא אומרים "אמת" ו"שקר". גם בלשונו (העברית) אנו אומרים על הנכון והכוזב- אמת ושקר ועל היפה והמגונה: טוב ורע- והנה בשכל מכיר האדם את האמת מן השקר, וכן הוא בכל הדברים המושכלים.

כאשר היה [אדם הראשון] במצבו השלם הגמור ביותר, הרי חרף טבע-בריאתו ומושכלותיו, אשר בגללם נאמר עליו: ותחסרהו מעט מאלהים (תהלים ח', 6), לא היה לו בכלל כוח המיועד לעסוק במפורסמות. הוא לא השיג אפילו את הברור ביותר בין המפורסמות לגנאי והוא חשיפת הערווה. דבר זה לא היה מגונה בעיניו והוא לא השיג את הגנאי שבו. וכאשר המרה (את פי האל) ונטה לעבר תאוותיו הדמיוניות ותענוגות חושיו הגופניים, כפי שאמר: כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים (בראשית ג', 6) - נענש בכך שנשללה ממנו אותה השגה שכלית. לכן הוא המרה את הצו אשר נצטווה מפאת שכלו ותהי לו השגת המפורסמות. הוא נשתקע בציון הדברים כמגונים או כיפים. אותה שעה ידע את ערכו של מה שאבד לו ושממנו נתערטל ולאיזה מצב הגיע. לכן נאמר: והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראשית ג', 5), ולא נאמר: יודעי שקר ואמת או משיגי שקר ואמת.

לגבי ההכרחי אין טוב ורע כלל, אלא יש שקר ואמת.

התבונן במה שנאמר: ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם (בראשית ג', 7). לא נאמר: ותפקחנה עיני שניהם ויראו, כי מה שראה קודם הוא מה שראה אחרי-כן. לא היה לו מעטה על העין והוסר, אלא שבא לו מצב אחר בו חשב למגונה את אשר לא חשב למגונה קודם.

ודע כי מלה זאת, רצוני לומר: פקח, משמשת אך ורק במשמעות של גילוי ראיית השכל ולא ראיית חוש שנהייתה, כגון ופקח אלהים את עיניה (בראשית כ"א, 19) אז תפקחנה עיני עורים (ישעיה ל"ה, 5); פקוח אזנים ולא ישמע (שם, מ"ב, 20),

בדומה למה שנאמר: אשר עינים להם לראות ולא ראו (יחזקאל י"ב, 2). מה שנאמר על אדם הראשון: משנה פניו ותשלחהו (איוב י"ד, 20) פירושו וביאורו הוא שכאשר שינה את מגמת פניו גורש. כי פנים הוא שם הגזור מן פנה, כי האדם בפניו פונה אל הדבר אשר אליו הוא רוצה לפנות. לכן הוא אומר: כאשר שינה את מגמת פניו ופנה אל הדבר אשר קודם לכן נצטווה שלא יפנה אליו - גורש מגן עדן. וזהו עונש השקול כנגד העבירה מדה כנגד מדה שכן הותר לו לאכול מן המעדנים וליהנות מן המנוחה והשלווה, וכאשר נתאווה והלך אחר הנאותיו ודמיונותיו, כפי שאמרנו, ואכל מה שנאסר עליו לאוכלו - מנעו מן הכל עד שנאלץ לאכול את הפחותים שבמאכלים, אשר קודם לכן לא היו למזון לו, וזאת לאחר עמל ויגיעה, כמה שאמר: וקוץ ודרדר תצמיח לך [ואכלת את עשב השדה]. בזעת אפך [תאכל לחם] (בראשית ג', 19-18), והוא הבהיר ואמר: וישלחהו ה' אלהים מגן עדן לעבד את האדמה (שם, שם, 23). הוא השווה אותו לבהמות במזונותיו וברוב מצביו, כמה שאמר: ואכלת את עשב השדה (שם, שם, 18), ואמר בהבהירו עניין זה: אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו (תהלים מ"ט, 13). השבח לבעל החפץ²⁶ אשר תכליתו וחוכמתו לא יושגו.

נקודות למחשבה בעקבות הפרק:

- ☞ מהו תהליך החטא (הרמבי"ם מונה כמה שלבים), מה התפקיד של כל שלב
- ☞ מה מצוין המעבר של האדם בעקבות החטא? איך זה משתלב עם הדברים שראינו בנוגע לצלם א-לקים של האדם.
- ☞ בפרק שקראנו מופיעה השוואה נוספת בין האדם ובין האל. "והייתם כאלהים" איך הרמבי"ם מסביר אותם?
- ☞ מה תפקידה של הפסקה האחרונה של הפרק?

2 ביטוי המופיע בפרק שחשוב לשים אליו לב בפרק הוא ה'מפורסמות' לעומת ה'מושכלות'. הרמבי"ם מתייחס אל ביטוי זה בהקשרים רבים נוספים.

עיקר הדיון הוא לגבי מעמדן של המצוות ראו לדומה דברי הרמבי"ם בחלק שני פרק ל"ג: דברי הרמבי"ם דנים במעמד הם סיני, ובדרך התרחשות:

ברור לי שבמעמד הר סיני לא כל מה שהגיע אל משה הגיע אל כלל ישראל, אלא הפנייה היתה אל משה לבדו, לכן היתה הפנייה בעשר הדברות כולה בלשון יחיד נוכח. והוא, עליו השלום, יורד אל תחתית ההר ומודיע לאנשים את אשר שמע

אולם לחכמים גם דברים מפורשים בכמה מקומות במדרשות וגם בתלמוד והוא אומרם: אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום. הכוונה שהם הגיעו אליהם כשם שהגיעו אל משה רבנו, ולא משה רבנו הביאם להם. כי שני העיקרים האלה, כלומר, מציאות האלוה והיותו אחד, מושגים בעיון האנושי. כל מה שידוע בהוכחה מופתית - דין הנביא ודין כל מי שידוע זאת שווה לגביו, ללא יתרון של זה על זה, כי שני עיקרים אלה לא מצד הנבואה בלבד נודעו. לשון התורה הוא אתה הראית לדעת [כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו] (דברים ד', 35 4) ואילו יתר הדברות הם ממין המפורסמות והמקובלות, לא ממין המושכלות.

☞ מה זה אומר לגבי מעמדן של המצוות האם המצוות הן 'אידיאליות'?

☞ אם כן, מה צריך להיות תפקידן של המצוות? [בנושה זה עוסקים קטעים 4 5]

3 כדי להשלים נושאים קודמים, ברצוני שנלמד פסקה קטנה, מחלק ג', פרק ט', העוסקת ביחיסי הגוף עם השכל. שימו לב לנושאים נוספים אשר הרמבי"ם מקשר אליהם את נושא זה.

בכל הגופים המתהווים וכלים הכליון יפגע רק מצד החומר שלהם, ולא מבחינה אחרת. מצד הצורה ומבחינת עצם הצורה לא יפגע בהם כליון. הם נשארים קיימים. הלא תבין שצורות המינים כולן קיימות תמיד. הכליון פוגע בצורה רק במקרה, כלומר, בשל היותה קשורה בחומר. אך טבעו של החומר ואמיתתו היא שהוא לעולם לא פוסק מלהיות קשור בהעדר. לכן אין שום צורה מתמדת בו. אלא הוא פושט צורה ולובש אחרת תמיד...

התברר אפוא שכל השחתה, כליון או חיסרון הם בגלל החומר דווקא. הבהרה לזאת שבאדם, למשל, ניוול צורתו ויציאת איבריו ממצבם הטבעי, וכן חולשת מעשיו כולם או ביטולם או בלבולם - בין אם זה טבוע בו מלידה או בא עליו לפתע - נובעים מן החומר הקלוקל שלו, ולא מצורתו. כן כל בעל-חיים ימות או יחלה בגלל חומר, לא בגלל צורתו. כל העבירות של אדם וחטאיו הם עקב החומר שלו, ולא עקב צורתו. ואילו כל מעלותיו נובעות מצורתו. דוגמה לזאת, שהשגתו של אדם את בוראו, תפישתו כל מושכל, שליטתו בתאוותו ובכעסו, ומחשבתו מה ראוי לעשות וממה ראוי להימנע, כל אלה נובעים מצורתו. ואילו אכילתו, שתייתו ומשגלו, ולהיטותו אחר אלה, וכן כעסו וכל מידה רעה הנמצאת בו, כולם נובעים מן החומר שלו.

מכיוון שהתברר שכך הדבר, ואי-אפשר בתוקף החוכמה האלוהית שיימצא חומר בלי צורה, ולא שתימצא צורה מאלה הצורות בלי חומר, והתחייב שהצורה האנושית הנכבדה מאוד- אשר הבהרנו שהיא צלם אלהים ודמותו- תהיה רתוקה לחומר העפרי העכור החשך הזה המניע אותה לכל חיסרון והשחתה, ניתנה לה יכולת על החומר, להתגבר עליו, לדון אותו ולשלוט עליו, כדי שהיא תכניע אותו, תבלום את דחפיו, ותשיב אותו למצב תקין ומאוזן ככל האפשר...

לכן ראוי למי שמעדיף להיות אדם באמת, ולא בהמה בתבנית אדם ומתארו להציב לעצמו כמטרה למעט את כל דחפי החומר כגון אכילה, שתייה, משגל, כעס וכל המידות הנובעות מן התאוה והכעס, להתבייש בהן ולקבוע להן דרגות נפשו: במה שאי-אפשר בלעדיו כאכילה וכשתייה יצמצם במועיל ביותר לפי צורך התזונה, לא לפי ההנאה. וגם ימעט לדבר על זאת ולהתקבץ לשם זאת...

כל אלה דברים הנמסרים במסורת באומה כדי להקנות לבניה מידות-אופי אנושיות. יודע אתה את דבריהם (של החכמים): הרהורי עבירה קשין מעבירה. בביאור זאת יש לי פירוש מפתיע מאוד, והוא שכאשר אדם עובר עבירה, הוא חוטא מבחינת המקרים הנספחים לחומר שלו כמו שהבהרתי. כוונתי שהוא חוטא בבהמיותו. אבל המחשבה היא ממה שמייוחד לאדם ונספח לצורתו. וכאשר הוא מהרהר במחשבתו בעבירה הוא חוטא בנכבד יותר מבין שני חלקיו. ואין חטאו של מי שעובר עבירה ומשעבד עבד בור כחטאו של מי שמשעבד בן-חורין מלומד. כי אין ראוי להשתמש בצורה האנושית הזאת ובכל סגולותיה הנספחות לה אלא ליאה לה, לדבקות בנעלה ביותר, ולא להידרדרות אל שפל המדרגה.

ברצוני לנלמד שתי פסקאות העוסקות במצוות הראשונה מחלק ג' פרק ל"ג. בפרקים אלו הרמבי"ם עוסק במטרתיה של מצוות התורה.

4

מכלל מטרות התורה השלמה גם לנטוש את התאוות, לזלזל בהן ולמעטן ככל האפשר, ושלא יתכוון מהם אלא להכרחי. יודע אתה שרוב תאוותנות ההמון והתפקדותם הוא רעבתנות באכילה, בשתייה ובמשגל. זה מה שמבטל את שלמותו האחרונה של האדם, מזיק לו גם בשלמותו הראשונה ומשחית את רוב מצביהם של אנשי המדינות והנהגת הבית, כי בהיגררות אחר התאוה בלבד, כפי שעושים הבורים, בטלות השתוקקויות העיוניות, נשחת הגוף והאדם אובד לפני שגילו הטבעי מצריך זאת, ורבות הדאגות והייסורים, ורבות הקנאה זה בזה והשנאה זה לזה והמאבק להוציא מה שיש בידי הזולת. הדחף לכל זה הוא שהבור קובע לו את ההנאה בלבד כתכלית מבוקשת לעצמה.

לכן הערים האל יתגדל שמו בחסדו לצוות עלינו מצוות המבטלות את התכלית הזאת ומסיטות את המחשבה ממנה בכל דרך, ולאסור כל מה שמביא לידי תאוותנות והנאה גרידא. זאת מטרה גדולה ממטרות התורה. הלא תתבונן בכתוב בתורה, כיצד היא ציוותה להרוג את מי שנראה מהתנהגותו שהוא מפריז לבקש את הנאת האכילה והשתייה

והוא בן סורר ומורה (דברים כ"א, 18), וזהו שאמר: זולל וס'בא (שם, שם, 20) וציווה לרגום אותו ולמהר להכריתו בטרם ירבה היזקו, ויהרוג רבים, וישחית מצביהם של צדיקים בעוצם תאוותנותו.

נסו למצוא את הקשרים בין דברי הרמב"ם כאן, ובפסקה הבאה, ובין חטא אדם הראשון כפי שהוא מתואר על ידי הרמב"ם.

5

הפסקה השנייה היא בחלק ג' פרק כ"ז. שימו לב, לתפקיד התורה, ותפקיד החברה. למה זה קשור?

כוונת כל התורה שני דברים, והם תקינות הנפש ותקינות הגוף. תקינות הנפש תהיה בכך שתושגנה להמון דעות נכונות כפי יכולתם. לכן יהיה חלקן במפורש וחלקן במשל, כי אין בטבעם של המון עמי הארץ שתהיה להם יכולת מספקת להשיג דבר זה כפי שהוא. תקינות הגוף תהיה בתקינות מצבי חייהם אלה עם אלה. עניין זה ישלם בשני דברים: אחד מהם, שיבוטל העשק שהם עושקים זה את זה, והוא שלא יותר לכל איש מן האנשים לעשות מה שהוא רוצה ומה שיש לאל ידו לעשות, אלא יכפוהו לעשות מה שמועיל לכול; והשני, שיקנו לכל איש מידות המועילות בחיי היחד, כדי שהמדינה תהיה הרמונית.

דע שמשתי המטרות האלה אחת נכבדה יותר, בלי ספק, והיא תקינות הנפש, כלומר, מתן הדעות הנכונות. המטרה השנייה, תקינות הגוף, קודמת בטבע ובזמן, והיא הנהגת המדינה ותקינות מצבי כל תושביה במידת היכולת. מטרה שנייה זאת היא המודגשת יותר, והיא אשר הפליגו לפרטה ולפרט את כל פרטיה, כי הכוונה הראשונה אינה מושגת אלא לאחר שמושגת זאת השנייה. זאת מפני שהוכח בהוכחה מופתית שלאדם שתי שלמויות, שלמות ראשונה והיא שלמות הגוף, ושלמות אחרונה והיא שלמות הנפש. שלמותו הראשונה היא שיהיה בריא, בטוב שבמצביו הגופניים. דבר זה אינו אפשרי אלא אם כן הוא מוצא את כל מה שהכרחי לו כל-אימת שהוא מבקשו, כלומר, מזונותיו ויתר הנהגת גופו, כגון דיור, רחצה וזולתם. אדם בודד אינו יכול להשיג זאת כלל. אין כל פרט יכול להשיג זאת אלא בהתאגדות המדינית, כמו שידוע שהאדם מדיני בטבעו. ושלמותו האחרונה היא שיעשה "מַדְבֵּר" בפ'על, כלומר, שיהיה לו שכל בפ'על בכך שידע את כל מה שביכולת האדם לדעת על כל הנמצאים כולם בהתאם לשלמותו האחרונה. ברור שבשלמות אחרונה זאת אין מעשים ולא מידות, אלא היא דעות בלבד, שהעיון הביא אליהן והחקירה חייבה אותן. ברור גם כן שלא ניתן להשיג את השלמות האחרונה הנעלה הזאת אלא לאחר השגת השלמות הראשונה, כי האדם אינו יכול לתפוש מושכל אפילו אם הוסבר לו, כל שכן שיתעורר לזאת מעצמו, בשעה שיש לו כאב או רעב חזק או צמא או חום או קור חזק אלא רק לאחר השגת השלמות הראשונה אפשר להשיג את השלמות האחרונה, שהיא נכבדה יותר בלי ספק, והיא - ולא משהו אחר - הסיבה לקיום הנצחי.

לכן התורה האמיתית, אשר ביארנו שהיא אחת ואין בלתי, והיא תורת משה רבנו באה רק ללמד אותנו את שתי השלמויות גם יחד, כלומר, תקינות מצבי בני-אדם אלה עם אלה על-ידי ביטול הע'שק (שבני-אדם עושקים) זה את זה, ועל-ידי סיגול מידות טובות ומעולות, כדי שאפשר יהיה לאנשי הארץ להתקיים ולהתמיד בסדר אחד, כדי שכל אחד מהם יגיע לשלמותו הראשונה, ותקינות האמונות ומתן דעות נכונות שבהן תושג השלמות האחרונה.

התורה מדברת מפורשות על שתי השלמויות האלה ומודיעה לנו שתכלית התורה כולה היא השגת שתי השלמויות האלה. הוא יתעלה אמר: וַיִּצְוֵנו ה' אלהינו לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחי'תנו כהיום הזה (דברים ו' 24) הוא הקדים כאן את השלמות האחרונה בהתאם לכבודה, כמו שהבהרנו שהיא התכלית האחרונה. זהו שאמר: לטוב לנו כל הימים. יודע אתה את דבריהם (של החכמים) ז"ל כפירוש לדברו יתעלה למען ייטב לך והארכת ימים (שם, כ"ב, 7). הם אמרו: למען ייטב לך - לעולם שְׁפָלוּ טוב; והארכת ימים - לעולם שְׁפָלוּ ארוך. כן גם כאן דבריו לטוב לנו כל הימים כוונתם לאותו עניין עצמו, כלומר, השגת עולם שְׁפָלוּ טוב וארוך, והוא הקיום הנצחי, ודברו לחי'תנו כהיום הזה הוא הקיום הגופני הראשון הזה הנמשך תקופה כלשהי ואשר לא יהיה מסודר אלא בהתאגדות מדינית, כמו שהבהרנו.

